

Ingliz Tilida O'Zlashtirma So'zlarning O'Ziga Xos Jihatlarini

Abduraximova Feruza Boxadirovna

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti o'qituvchisi

Jo'raboyeva Dilnavoz

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ingliz tilshunosligida o'zlashtirma so'zlarning ahamiyati katta, chunki ular tilning dinamikasiga va madaniy boyligiga hissa qo'shadi. O'zlashtirma so'zlar, tarixiy istilolar, savdo va madaniy almashuvlar tufayli turli tillardan olingan bo'lib, nafaqat lug'atni kengaytiradi, balki ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishini aks ettiradi. Ushbu o'zlashtirma so'zlar madaniyatni ko'rsatuvchi vosita sifatida xizmat qilib, turli sivilizatsiyalar o'rtasidagi tarixiy o'zaro ta'sirlarni ko'rsatadi. O'zlashtirma so'zlarning kundalik muloqotga integratsiyasi madaniyatlararo muloqot va tushunishni yaxshilaydi. Bundan tashqari, bu so'zlar ingliz tilining moslashuvchanligini va jamiyatdagi o'zgarishlarga javoban rivojlanishini ko'rsatadi. Maqolada o'zlashtirma so'zlarning ingliz tilining lug'atini va madaniy tuzilmasini shakllantirishdagi murakkab roli ta'kidlanadi, ular global muloqot va o'zaro ta'sirlarni rivojlantiruvchi lingvistik ko'priklarni sifatida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: o'zlashtirma so'zlar, leksik birliklar, lug'at boyligi, lingvistik moslashuv, anglisizmlar, global lingvistik tendensiyalar, lingvistik ko'priklar.

Til jamiyatning madaniy va tarixiy o'zgarishlarini aks ettiruvchi dinamik zahira sifatida xizmat qiladi. Uning ko'plab tarkibiy qismlaridan biri bo'lmish o'zlashtirma so'zlar, yoki boshqa tillardan olingan so'zlar, ingliz tilshunosligida juda muhim rol o'ynaydi. Bu leksik birliklar, ko'pincha turli tillardan olingan bo'lib, nafaqat lug'atni kengaytiradi, balki madaniy almashuvlar va tarixiy kontekstlar haqida ma'lumot beradi. O'zlashtirma so'zlarning ahamiyati faqat lug'atni boyitishdan iborat emas; ular o'xshashlik, globalizatsiya va insoniyat tajribasining o'zaro bog'liqligini aks ettiradi. Ingliz tili lug'at hilma-xilligini qabul qilishda davom etar ekan, o'zlashtirma so'zlarning noaniqliklari va ahamiyatlarini tushunish tilshunoslar va til ixlosmandlari uchun muhim bo'ladi. Ularning kelib chiqishi va funktsiyalarini tahlil qilish orqali biz ushbu atamalar kommunikatsiya va madaniy ifoda tizimlariga qanday ta'sir ko'rsatishini yaxshiroq anglay olamiz, bu esa zamonaviy ingliz tilining foydalanishiga va tilshunoslik manzarasiga boy ta'sir ko'rsatgan turli ta'sirlarni ochib beradi.

Ingliz tiliga o'zlashtirma so'zlarining qo'shilishi uning rivojlanayotgan yangi xususiyatlarini namoyon etadi va madaniy va lingvistik ta'sirlarning o'zaro aksidir. O'zlashtirma so'zlar bir tildan boshqa tilga o'tkazilganda asl ma'nolarini va madaniy ahamiyatini o'z ichiga olgan holda qo'llaniladi. Ingliz tili fransuz, lotin, nemis va ispan kabi ko'plab tillardan so'zlar olish orqali o'z lug'atini boyitdi. Bu fenomen faqat ingliz tilining lug'at boyligini oshiribgina qolmay, balki uni shakllantirgan tarixiy ta'sirlar va almashuvlarni ham aks ettiradi. Misol uchun, VESUM¹ kabi manbalarda ukrain tilidagi o'zlashtirma so'zlari bo'yicha batafsil ma'lumotlar berilgan, shunga o'xshash yondashuv ingliz tilidagi o'zlashtirma so'zlarning chuqurligini tushunishda qo'llanilishi mumkin. Natijada, bu o'zlashtirma so'zlar lingvistik ko'priklar sifatida xizmat qiladi,

¹ V.Starko and A.Rysin. VESUM: A Large Morphological Dictionary of Ukrainian As a Dynamic Tool. CEUR Workshop Proceedings, 2022.p.1-11

madaniyatlararo muloqotni rivojlantiradi, lekin shu bilan birga turli kontekstlarda standartlashtirish va tushunishda qiyinchiliklar tugʻdiradi.

Ingliz tilining rivojlanishi davomida oʻzlashtirma soʻzlarning tarixiy konteksti madaniy almashuvlar va oʻzgarishlarni ochib beradi. Ingliz tilining ildizlari qadimgi asrlarda, anglo-sakson koʻchmanchilari tomonidan olib kelingan qadimgi ingliz tiliga borib taqaladi, bu til keyinchalik turli chet tillaridan soʻzlar qabul qilishni boshladi, ayniqsa, muhim tarixiy voqealarda, masalan, Normanlar tomonidan bosib olinishi davrida. Ushbu voqea, qadimgi ingliz tilidan oʻrta ingliz tiliga oʻtishni anglatdi, bu esa ingliz lugʻatiga Norman fransuz tilidan katta miqdorda soʻzlarning qoʻshilishiga olib keldi. Uilyam bosqinchi va uning normanlari XI asrda Britaniyaga kelganida, ingliz tiliga ham Norman fransuz tilidan, ham yozma lotin tilidan olingan juda koʻp soʻzlar kirdi, misol uchun *duke, general, soldier, army, palace, law, chivalry, merchant, mutton, beef, pork*.² Ingliz tilidagi oʻzlashtirma soʻzlarni davrlarga ajratish tarixi asosan ingliz tilining rivojlanish bosqichlariga bogʻliq. Quyida asosiy davrlar keltirilgan:

1. Old English (450–1150) German tillardan kelib chiqqan oʻzlashtirma soʻzlar(asosan Angles, Saxons va Jutes qabilalari).

Daniyalik vikinglar istilosi orqali *sky* (osmon), *egg* (tuxum), *knife* (pichoq) kabi soʻzlar kiritilgan.

Lotin tilidan xristianlik bilan bogʻliq soʻzlar olingan, masalan, *bishop, angel, school*.

2. Middle English (1150–1500)

Norman istilosi (1066) davrida Fransuz tilidan oʻzlashtirish avjiga chiqdi. Huquq, boshqaruv va madaniyat sohaslariga oid koʻplab soʻzlar kirdi: *judge, royal, dinner, government*.

Lotin tili ham diniy va ilmiy atamalarni berishda davom etdi: *scripture, medicine, government*.

3. Early Modern English (1500–1700)

Uygʻonish davrida Lotin va Yunon tillaridan ilmiy va texnik terminlar olingan: *revolution, philosophy, theology*.

Ispan va portugal tillaridan sayohatlar va kashfiyotlar orqali soʻzlar oʻzlashtirildi: *tobacco, chocolate*.

4. Modern English (1700–hozirgi kungacha)

Global savdo va kolonializm davrida arabcha (*algebra, coffee*), hindcha (*shampoo, pyjamas*), va afrika (*banana*)tillaridan soʻzlar kirdi.

Texnologiya va ilm-fan rivoji bilan lotincha va yunoncha terminlar davom etdi: *computer, biology*.³

Mazkur davrlashtirish ingliz tilining rivojlanishidagi muhim bosqichlarni va oʻzlashtirma soʻzlarning kelib chiqishini tushunishda yordam beradi. Bundan tashqari, bu oʻzaro taʼsir tilning dinamik tabiati haqida gapiradi, chunki oʻzlashtirma soʻzlar tilni moslashish va madaniyatni boyitish mexanizmi sifatida xizmat qiladi. Bunday fenomenalar faqat bir tomonlama emas; ingliz tili boshqa tillarga ham kirib, anglisizmlarni kiritgan, bu esa globalizatsiya va zamonamizning rivojlanishini koʻrsatadi. Shuning uchun oʻzlashtirma soʻzlarning tarixiy kontekstini tushunish tilning rivojlanishini va madaniyatlarning oʻzaro bogʻliqligini yaxshiroq tushunish uchun muhimdir.

Ingliz tilining rivojlanishi davomida turli madaniyatlar va tillardan katta taʼsirlar kelib chiqqan, bu esa oʻzlashtirma soʻzlarining boy manzarasini yaratgan. Rim imperiyasi davridagi lotin tilining dastlabki kirishlari boshqaruv, din va taʼlimga oid atamalarni yaratdi, bu esa oʻrta asr jamiyatining muhim tashkilotlarini shakllantirdi, misol uchun *circus, dictator, consul, forum*.⁴ Shu bilan birga,

² <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/getting-started-on-classical-latin/content-section-2.2>

³ <https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html>

² https://en.m.wikipedia.org/wiki/Lists_of_English_words_by_country_or_language_of_origin

³ <https://www.oed.com/>

⁴ David Crystal "The Cambridge encyclopedia of the English language", Cambridge University Press, 2003.p.258

⁴ <https://www.merriam-webster.com/wordplay/ancient-roman-words-today>

ingliz yerlarini Vikinglar tomonidan bosib olinishi ingliz tiliga kundalik hayot va huquqiy tushunchalar bilan bog'liq ko'plab qadimgi Norvegiya so'zlarini kiritdi. Misol tariqasida *cake, die, knife, ugly, muck*⁵ so'zlarini olishimiz mumkin.

Ammo eng chuqur ta'sir Normanlar tomonidan bosib olinishi natijasida yuzaga keldi, chunki fransuz tili hukmdor sinfning tili bo'lib, ingliz tiliga huquq, moda, oshxona va boshqa mavzulariga aloqador so'zlarini kiritdi. Misol uchun, *advice, honestly, entrepreneur, budget, croissant, baguette, justice, judge, court, cream, cuisine, mayonnaise, sauce*⁶. Bu o'zlashtirma so'zlar nafaqat lug'atni kengaytirdi, balki jamiyatdagi siyosiy o'zgarishlarni ham aks ettirdi, bu esa til va jamiyat o'rtasidagi dinamik munosabatlarni ko'rsatadi. Bunday tarixiy lingvistik ta'sirlarni tushunish ingliz tilining doimiy ravishda rivojlanishi va moslashuvchanligini tushunishda muhimdir .

Ingliz tilidagi o'zlashtirma so'zlarning kelib chiqishi va ularga tegishli foizlar quyidagicha taqsimlangan:

1. Fransuz tili – 29%: Asosan huquq, madaniyat va oshpazlik sohalari tegishli so'zlar, masalan, court, government, beef.
2. Lotin tili – 29%: Ilmiy va texnik terminlar, masalan, area, orbit, compensate.
3. Germanca (nemis tili) – 26%: Hamburger, kindergarten kabi so'zlar.
4. Grek (yunon tili) – 6%: Asosan ilm-fan va din sohasidagi so'zlar, masalan, biology, theology.
5. Arab, ispan va boshqa tillar – 10%: Masalan, algebra, zero, coffee.⁷

O'zlashtirma so'zlarni ingliz tiliga qo'shish uning boyligi va ifodalanish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Turli tillardan so'zlarni qabul qilish orqali, ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri tarjimalari bo'lmagan tushunchalarni ifodalash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu lingvistik o'zlashtirish faqat lug'atni kengaytiribgina qolmay, balki madaniy almashuvlar va ijtimoiy dinamikalar o'zgarishini ham aks ettiradi. Masalan, fransuz tilidan olingan "ballet" yoki yapon tilidan olingan "sushi" kabi atamalar o'zlashtirma so'zlarning madaniy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi, bu atamalar turli jamiyatlarning elementlarini kundalik muloqotga joylashtiradi. Bundan tashqari, bu o'zlashtirma so'zlarning ingliz tiliga fonologik va morfologik jihatdan qanday moslashishi, ba'zan talaffuz yoki foydalanishning o'zgarishini ko'rsatadi. Bu moslashuvchanlik ingliz tilining o'zgaruvchanligini ta'kidlaydi va uning global lingvistik tendentsiyalar bilan doimiy muloqoti orqali shakllanayotgan jonli til sifatida rolini tasdiqlaydi⁸. O'zlashtirma so'zlarni o'rganish ingliz tilining doimiy rivojlanishini va lingvistik jihatdan assimilyatsiya qilish va yangilik yaratish qobiliyatini namoyon qiladi.

Ingliz tilining dinamik tabiati doimiy ravishda o'zlashtirma so'zlarning kirib kelishi bilan shakllanadi, bu esa tilning moslashuvchanligi va chidamliligiga guvohlik beradi. Ta'kidlanganidek, ingliz tili qadimgi asrlarda Angliyada birinchi bo'lib gapirilgan G'arbiy German tili bo'lib, keyinchalik turli tillardan, xususan, fransuz va lotin tillaridan ko'plab so'zlarni qabul qilib, lug'atini boyitdi va ifodalanish imkoniyatlarini oshirdi. Ushbu lug'at kengayishi faqat passiv tarzda so'zlarni qabul qilish emas; u tarixiy o'zaro ta'sirlar, ijtimoiy o'zgarishlar va madaniy almashuvlarni aks ettiradi, bu esa tilning yangi g'oyalari va texnologiyalarga javoban rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, adabiyot bu rivojlanishda muhim rol o'ynaydi, chunki u turli ta'sirlarning birlashgan shaklda ifodalanadigan vositasi sifatida xizmat qiladi. Adabiyot inson fikri va ifodasining faqat kichik bir qismiga taalluqli ekanligini tushunish, o'zlashtirma so'zlarning turli diskurslarga kirib borishini o'rganish zarurligini ta'kidlaydi, bu esa lingvistik manzarani kengaytiradi. Nihoyat, o'zlashtirma so'zlar lug'ati va tilning rivojlanishi o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir ingliz tilining

⁵ <https://www.babbel.com/en/magazine/139-norse-words>

⁶1. <https://www.lingoda.com/blog/en/english-words-french-origins>.

2. <https://englishonline.britishcouncil.org/blog/articles/exploring-modern-english-words-with-french-origin-part-2/>

⁷ 1. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Lists_of_English_words_by_country_or_language_of_origin

2. <https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html>

⁸ Philip Durkin, "Borrowed Words", Oxford University Press, USA, 2015.p.214

boy va murakkab, doimiy ravishda rivojlanayotgan lugʻatini shakllantiruvchi lingvistik almashuvlarning ahamiyatini taʼkidlaydi.

Ingliz tilidagi oʻzlashtirma soʻzlarining murakkab toʻrini tahlil qilish nafaqat ularning lugʻatga boʻlgan keng taʼsirini, balki ularning madaniy koʻpriklar sifatida rolini ham ochib beradi. Ingliz tilining moslashuvchanligi, bu soʻzlarning turli madaniyatlar oʻrtasidagi koʻpriklar sifatida qanday xizmat qilishini, muloqotni boyitish va madaniy tushunishni osonlashtirishini koʻrsatadi. Oʻzlashtirma soʻzlarning nozik maʼnolari va talaffuzlaridagi farqlar baʼzan qiyinchiliklar tugʻdirsa-da, ular bir vaqtning oʻzida tilning dinamik rivojlanishini va ijtimoiy va madaniy oʻzgarishlarga javobini aks ettiradi. Aniq bir holatlar va misollarni tahlil qilish orqali, oʻzlashtirma soʻzlarni qabul qilishning tabiiy lingvistik fenomen ekanligini tushunishimiz mumkin, bu faqat tilning kamchiligi emas. Nihoyat, chet tilidagi lugʻatlarning davomiy ravishda ingliz tiliga qoʻshilishi ingliz tilining doimiy oʻzgarishga ochiqligini tasdiqlaydi. Oʻzlashtirma soʻzlarning rolini oʻrganib chiqsak, ularning faqat soddalashtirilgan qoʻshimchalar emas, balki ingliz tilshunosligining oʻziga xos va muhim elementlari ekanligini koʻrishimiz mumkin⁹.

Ingliz tilining ulkan toʻri oʻzlashtirma soʻzlarining iplaridan murakkab ravishda toʻqilgan boʻlib, har biri uning boyligi va dinamikasiga hissa qoʻshadi. Ushbu oʻzlashtirma soʻzlar tarixiy istilolar, savdo va madaniy almashuvlar orqali turli tillardan olingan, faqat lugʻatni boyitibgina qolmay, balki ingliz tilida soʻzlashuvchi jamiyatlarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishini aks ettiradi. Oʻzlashtirma soʻzlarning ahamiyati ularning madaniy belgilovchi rolida, turli sivilizatsiyalar taʼsirini vaqt oʻtishi bilan qanday koʻrsatishida namoyon boʻladi. Ular ingliz tilida soʻzlashuvchilarga global taʼsirlarni bogʻlab, muloqot va tushunishni kuchaytiruvchi lingvistik koʻprik sifatida xizmat qiladi. Bundan tashqari, oʻzlashtirma soʻzlarning kundalik soʻzlashuvga integratsiyasi ingliz tilining moslashuvchanligini koʻrsatadi, bu esa tilning oʻzgarib borayotgan ijtimoiy manzaraga javoban rivojlanishiga imkon beradi. Nihoyat, oʻzlashtirma soʻzlarning mavjudligi ingliz tilining murakkabligi va xilma-xilligini taʼkidlaydi, bu uning global lingvistik kuch sifatidagi oʻrnini mustahkamlaydi va u doimiy ravishda almashuv va oʻzaro taʼsir orqali rivojlanishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vasyl Starko, Andriy Rysin, "VESUM: A Large Morphological Dictionary of Ukrainian As a Dynamic Tool", CEUR Workshop Proceedings, 2022.p.217
2. Joseph E. Worcester, "Dictionary of the English Language", Bod Third Party Titles, 2022.p.948
3. Philip Durkin, "Borrowed Words: A History of Loanwords in English", Oxford University Press, USA, 2014.p.491
4. David Crystal, "The Cambridge encyclopedia of the English language", Cambridge University Press, 2003.p.499
5. <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/getting-started-on-classical-latin/content-section-2.2>
6. <https://www.babbel.com/en/magazine/139-norse-words>
7. <https://www.merriam-webster.com/wordplay/ancient-roman-words-today>
8. <https://www.lingoda.com/blog/en/english-words-french-origins/>
9. <https://englishonline.britishcouncil.org/blog/articles/exploring-modern-english-words-with-french-origin-part-2/>
10. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Lists_of_English_words_by_country_or_language_of_origin
11. <https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html>
12. <https://www.oed.com/>

⁹ Philip Durkin, "Borrowed Words", Oxford University Press, USA, 2014.p.126